

Véleményváltozás mint cselekményfordulat egy Disraeli- és egy Balzac-regényben

A tanulmány Honoré de Balzac *Le Médecin de campagne* (*A vidéki orvos*, 1833 [1960])¹ és Benjamin Disraeli *Sybil, or the Two Nations* (*Sybil, avagy a két nemzet*, 1845)² című szövegeit vizsgálja. Az elbeszélés mindkét regényben esszéisztikus jegyekkel vegyül, fiktív elbeszélés, politikai értekezés, történetírás, néprajz és újságírás keverékévé alakítva a szövegeket. Tézisem szerint e két hibrid műben, melyekben a történelem igen fontos szerepet kap a cselekmény kibontásában, a fordulat a szöveg regényszerűségét hangsúlyozza azáltal, hogy az akár máshogyan is bemutatható események narratív elrendezésére irányítja a figyelmet. Emellett a könyvek politikai tartalma egy bizonyos, esetünkben konzervatív nézőpont igazáról kívánja meggyőzni olvasóit. Az egyes szereplőkben különböző társadalmi kérdések kapcsán végbemenő véleményváltozás így a *peripeteia* különleges formája: nem annyira események, inkább a szereplők politikai meggyőződéseinek megváltozására kerül sor. Érdekes tehát e regényekre tézisregényként (*roman à thèse*) tekinteni, amely Susan Suleiman szavaival:

olyan „realista” regény, amely stilisztikai és formai jegyei alapján az „irodalom” kategóriájába sorolható ugyan (szemben az *alacsony irodalom*hoz tartozó egyszerű propagandával), de amelyben az esztétikai funkció elsőbbségét fenyegeti a könnyen felismerhető ideológiai (kommunikatív) funkció. Olyan regényről van tehát szó, mely esztétikai eszközökkel igyekszik meggyőzni olvasóit etikai, társadalmi, politikai vagy vallási nézetek igazságáról.³

A meggyőzés kérdése kerül itt a középpontba, és az irodalmi szöveg közelebb kerül a retorikai hagyományhoz. Ezt Suleiman is elismeri, amikor Wayne

¹ Honoré de BALZAC, *A vidéki orvos*, ford. NAGY Géza (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1960). [Honoré de BALZAC, *Le Médecin de campagne*, előszó Emmanuel LE ROY LADURIE (Paris: Gallimard, 1974).]

² Benjamin DISRAELI, *Sybil, or the Two Nations* (Oxford: Oxford University Press, 2017), doi: 10.1093/owc/9780198759898.001.0001.

³ Susan SULEIMAN, „Ideological Dissent from Works of Fiction: Toward a Rhetoric of the Roman à Thèse”, *Neophilologus* 60, 2. sz. (1976): 162–177, 164–165, doi: 10.1007/BF01514593.

Booth *The Rhetoric of Fiction* (1961) című alkotására támaszkodva megállapítja: a tézisregény sajátossága, hogy ráveszi az olvasót bizonyos szövegnormák elfogadására, ezzel nyitva meg az utat a filozófiai és politikai nézetekben való egyetértéshez.⁴ Hasonlóképpen segíthet megérteni az efféle szövegek jelentőségét, ha „konzervatív utópiaként”⁵ tekintünk rájuk, hisz mindkét műfaj idealizált társadalmat ábrázol, hagyományos társadalmi berendezkedésben keresve megoldást a jelen problémáira, és egyben „tanmeseként”⁶ is működik, bizonyos erkölcsi és politikai meggyőződésekben alapuló cselekvések követésére ösztönözve.

Balzac és Disraeli műveik keletkezésének idején írott, a kormányzással és a politikával kapcsolatos nézeteiket kifejtő, sokszor személyes ambíciókat előmozdítani igyekvő beszédei és esszéi, illetve a szóban forgó regények közötti kapcsolat megvilágítja, miként ölt narratív formát a regényekben a politikai és történelmi tartalom.⁷ Ez pedig úgy történik, hogy az elbeszélés történelmi eseményeket mesél el újból. A két regény esetében ezek a történelmi események már önmagukban is fordulatot jelentenek, amelyek során valamely politikai ügy bukása jelentős visszarendeződést okoz. Balzac regényében ez az esemény Napóleon veresége Waterloonál, egy olyan „történetbe ágyazott történelem”, amelyről az olvasó Goguelat-nak, a *Grande Armée* egykori gyalogosának tolmácsolásában értesül. Mivel a regény cselekménye 1829-ben játszódik, a vereség baljós árnyként telepedik a franciaországi 1830-as polgári forradalmat közvetlenül megelőző eseményekre. Disraeli szövegében meghatározó történelmi esemény a chartista ambíciók megghiúsulása az 1839-es newporti felkelés során, amelyet Sybil apjának londoni letartóztatása és az északi, fiktív Mowbray-kastélyt ostromló tömeg leverésének jelenetei idéznek fel. A két regény cselekményében ezek a történelmi jelentőségű politikai fordulatok a földtulajdonról és öröklésének kérdéseiről folyó vitához szólnak hozzá, és olyan váratlan sorsfordulót (*peripeteia*) idéznek fel, amelyet az európai realizmus irodalomkritikusai jobban ismerhetnek: a váratlan örökség problémáját. E két fordulat együtt vált ki a tézisregények szerkezetéhez jól il-

⁴ Uo., 162.

⁵ Carlo TESTA, „The Sins of Utopia: Balzac’s *Le Médecin de campagne*”, *Nineteenth-Century French Studies* 25, 3–4. sz. (1997): 280–292, 280.

⁶ Susan RUBIN SULEIMAN, *Authoritarian Fictions: The Ideological Novel as a Literary Genre* (Princeton: Princeton University Press, 1981).

⁷ Max ANDRÉOLI, „Morale de la politique et politique de la morale dans *La comédie humaine*”, *L’Année balzacienne* 1, 4. sz. (2003): 125–160, doi: 10.3917/balz.004.0125; David CESARANI, *Disraeli: The Novel Politician* (New Haven–London: Yale University Press, 2016).

leszkező retorikai fordulatot, a szereplők véleményváltozását. Ilyen szereplő Balzacnál Genestas, Disraelinél pedig Sybil és Egremont.

A folyamat megértéséhez segítségünkre lehet Gavin Edwards megfigyelése az elbeszélői rendről alkotott elképzelés változásáról a brit felvilágosodás szerzőinél, illetve e változás felgyorsulásáról a francia forradalmat követő években. Edwards egyik fő állítása, hogy ettől az időszaktól kezdve bizonyos kéttel közelítettek a kezdetre és a végre alapozó elbeszélői rendhez, helyette az előreutalások és visszatekintések váltak a történet döntő fontosságú pillanataivá, legyen szó életrajzról, regényről, elbeszélő költeményről vagy történetírói munkáról, különösen, ha politikai természetű művekről volt szó. Edmund Burke *Töprengések a francia forradalomról* (1790 [1990]) című könyvének politikai jogokról alkotott elképzelése központi jelentőségű e kérdésben, hiszen a szerző ezeket a jogokat meghatározott kezdet és vég nélküli, „velejáró örökségként” írja le, ami a forradalmi végidőkkel szembeni ellenszenvéről tanúskodik.

Edwards a fordulatról olyan cselekményalakító eszközként ír, amikor bizonyos körülmények hatására megváltozik az egyes szám első személyű elbeszélő vagy más szereplő véleménye, amikor a múltbéli eseményeket új információ vagy meggyőző érv hatására vizsgálják felül retrospektív módon. Példaként Watkin Tenchnek a gyarmatokról a napóleoni háborúk idejéből szerzett személyes tapasztalatait hozza:

A véleménye „megfordult”, és valóban a fordulat (*reversal*) jó szó arra, amit leír. Meg kellett változtatnia a gyarmatosítók és az őslakosok közötti ellentétéről alkotott, okozatiságra épülő elbeszélő magyarázatát. Ha a „véleményfordulatról” (*reversal of opinion*) szóló beszámolóját közvetlenül a javítandó elbeszélés után olvassuk, akkor a kiváltott hatás erősebb lesz egy konkrét részlet kijavításánál, bármennyire lényegbevágó is az. Olyan fordulatot látunk itt, ami történelmi elbeszélésben nem szerepelhetne, arisztotelészi fordulatot, sorsfordulót, és rádöbbenünk, hogy a történet, ahogy eddig olvastuk, meglehetősen különbözik a történettől, amelyet most újra kell írunk a fejünkben. Tench itt valójában azt mondja, hogy ebben a tekintetben megbízhatatlan elbeszélő volt.⁸

Amint az idézetből kiderül, Edwards egy önéletrajzi szöveg kapcsán foglalkozik a kérdéssel. Ugyanakkor a véleményfordulat kifejezést hasznosnak

⁸ Gavin EDWARDS, *Narrative Order, 1789–1819: Life and Story in an Age of Revolution* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006), 71, doi: 10.1057/9780230502246.

találom azoknak a változásoknak a megértéséhez is, melyeken Balzac és Disraeli szereplői mentek keresztül az örökséggel kapcsolatos cselekményfordulatokkal összefüggésben.

KONZERVATÍV UTÓPIÁK ÉS A CSELEKMÉNY ELVESZTÉSE

Egy névtelen kortárs kritikus *A vidéki orvost* „eseménytelen, váratlan fordulatoktól mentes, érdektelen, átgondolatlan és céltalan” könyvként értékelte.⁹ Valérie Narayana a nyitójelenetet elemezve – amikor Genestas kapitány, a napóleoni háborúk veteránja megérkezik a regény cselekményének helyet adó Dauphinébe – megjegyzi, hogy „ebben az eseménytelen szakaszban a fordulatok az érvelés menetét [sic!] követik.”¹⁰ Mindez közvetlen kapcsolatban áll a faluba épp csak betoppanó Genestas és egy árvákat gondozó idős hölgy között zajló párbeszéddel (amit számos hasonló követ még a regényben) a falu rendezett társadalma, illetve a nemzet állítólagos hanyatlása közötti kontrasztról. Narayana emellett „logikai fordulatok” soraként jellemzi, ahogy Genestas elfogadja a címadó vidéki orvos (és polgármester), Benassis atyáskodó *jóindulatát*, ahogy az idős katona Napóleont bálványozó attitűdje és Franciaországhoz való hűsége átvált a földreform jóval gyakorlatiasabb támogatásába.¹¹

A regény végéhez közeledve kiderül, Benassis doktor azt követően döntött úgy, hogy életét és javait a hegyi falu igazgatásának szenteli, hogy elszakították házasságon kívül született gyermekétől. Benassis, akit következetesen a környék *pater patriae*-jeként jellemeztek, halálakor megmaradt vagyonának egy részét egy helyi árvalányra, a Sírásólányra, a maradékot pedig a falura hagyja. A falu gazdasági fejlődése mezőgazdaságon és kisipari termelésen alapul, lakói tartózkodnak a nagyszabású ipari projektektől, tartva azok társadalmi és politikai veszélyeitől. Benassis vallomása megérinti Genestast, így ő is beavattja az orvost saját történetébe arról, hogy miként fogadott örökbe egy Adrien nevű fiút az austerlitzi csata idején. A fiú gyógykezelésre várva betegen fekszik Párizsban, és talán Benassis segíthetne rajta. Figyelembe véve a napóleoni téma fontosságát, már csak Genestas múltja és Goguelat elbeszélése mi-

⁹ Lásd [BALZAC, *Le Médecin de campagne*, 413.]

¹⁰ Valérie Catherine NARAYANA, *Edens d'acclimatation: L'Utopie Positiviste Chez Honoré de Balzac et Émile Zola*, Retrospective Theses and Dissertations 1919–2007 (The University of British Columbia, 2003), 104, doi: 10.14288/1.0091358.

¹¹ Uo., 123.

att is, a regényt „Történelem és a fikció kapcsolatáról szóló reflexiónak”¹² is tarthatjuk. Benassisra halála után Goguelat „a mi völgyünk Napóleonjaként”¹³ utal, és ez ahhoz a szükségszerű következtetéshez vezet, hogy a Császárnak és a birodalomnak, bármilyen nagyszerűek is voltak, meg kellett halniuk, hogy megszülethessen a Bourbonok új kora és a polgári gazdasági fejlődés. Genestasnak maga mögött kell hagynia katonai múltja iránti lelkeseését, és magára öltenie a gondoskodó apa, a monarchikus berendezkedést az 1830-as évek vállalkozó szellemű humanitarizmusával korszerűsítő (*aggrornamento*) társadalmi rend apostolának szerepét.

Disraeli regényében egy chartista munkás lányáról, Sybil Gerardról derül ki, hogy egy helyi birtok törvényes örököse. A nő katolikus családjától a reformáció idején vették el földterületüket. Az örökségre épp jókor derül fény, hiszen az arisztokrata Charles Egremont, akinek a munkások nyomorúságos helyzetéről tett felfedezései a regény jó részét kitöltik, szerelmes lesz Sybilbe. Még ennél is szerencsésebben alakulnak a dolgok, amikor a könyv utolsó oldalain Egremont bátyja életét veszti egy chartista felkelés során, a család birtokát pedig a második fiú örökli meg, amelyet szintén Sybil egykor elveszett örökségéből kerítették le.

A következőkben megvizsgálom, hogyan szövődnek történelmi és politikai fordulatok a regények cselekményébe. A *vidéki orvos* megjelenésének idején Balzac politizált, legitimista lapokban tett közzé a Bourbonokat, a monarchista rezsimet és trón és oltár szövetségét védelmező cikkeket. Állásfoglalásával Balzac szembehelyezkedett Orléans-i Lajos Fülöp 1830-as polgári monarchiájával, elítélve az iparosodás és a féktelen kapitalizmus kettősének szorítását.¹⁴ Hasonló, ám jóval sikeresebb karriert futott be az 1840-es években Disraeli Angliában. Az író 1845-ben, a *Sybil* megjelenésekor már nyolc éve a Konzervatív Párt parlamenti képviselője; a korai 1830-as évek óta pedig – amikor is elfordult a radikalizmustól – pamfleteket írt konzervatív ügyek védelmében.¹⁵ Mindkét szerző az aggodalmat keltő társadalmi változásokra reagált azzal, hogy egy egyszerűbb korba, egy rendezett, kevésbé atomizált társadalomba való visszatérés mellett érveltek. Az ország gerincének az urasági földbérlőket, a kézműveseket, a felvilágosult földesurakat és a kisiparosokat tekintették és ennek megfelelően védelmezték is őket. Álláspontjukra Marx és Engels is

¹² Michaël TILBY, „Le médecin de campagne et le statut du récit”, *L'Année balzacienne* 1, 4. sz. (2003): 7–24, 20, doi: 10.3917/balz.004.0007.

¹³ BALZAC, *A vidéki orvos*, 246. [BALZAC, *Le Médecin de campagne*, 334.]

¹⁴ Bernard GUYON, *La Pensée politique et sociale de Balzac* (Paris: A. Colin, 1967); Robert KOPP, „Balzac, légitimiste ou révolutionnaire?”, *Revue des Deux Mondes*, October (2016): 57–67.

¹⁵ CESARANI, *Disraeli...*

felfigyelt a *Kommunista kiáltványban* (1848 [1948]), és a reakciós szocializmus egyik ágaként, feudális szocializmusként határozzák meg:

A francia és az angol arisztokráciát történelmi helyzete arra rendelte, hogy pamfleteket írjon a modern polgári társadalom ellen. Az 1830-as francia júliusi forradalomban, az angol reform-mozgalomban az arisztokráciát ismét legyűrte a gyűlölt felkapaszkodott jövevény. Komoly politikai harcra nem lehetett szó többé. Már csak az irodalmi harc maradt meg számára. De még az irodalom területén is lehetetlenné váltak a restaurációs korszaknak a régi szólamai.¹⁶

E kategóriában hozza össze a francia legitimistákat és a Young England mozgalmat, vagyis brit arisztokraták egy olyan csoportját, akik az egyházhoz való hűséget és az abszolutista korona visszaállítását követelték. Marx és Engels hangsúlyozzák, hogy kizárólag az irodalomban lehet ilyesféle küzdelmeket megvívni, mivel a politikai viszonyok ezeket a vállalkozásokat megvalósíthatatlanná tették. Ezzel a megjegyzéssel *A vidéki orvoshoz* és a *Sybil*hez hasonló könyvekre utaltak. Ahogyan azt már korábban is láttuk, pályájának elején Balzac meggyőződéses legitimista volt, Disraeli pedig a Young England vezetőjeként képes volt az irodalom világából átlépni a politika területére.¹⁷ Ebben az értelemben az a mód, ahogyan Balzac és Disraeli a történész szemével néznek a kortárs eseményekre, konzervativizmusuk, illetve Disraeli középkoriasága¹⁸ Walter Scott utódjaivá teszi őket, aki a történelmi regény egyes vonásait a realista etikettregénnyel (*novel of manners*) ötvözte. Balzac és Disraeli a múlt fényében történelemként vizsgálják a jelen, szemben Scott eljárásával, aki a jelen fényében tekint a múltra – ez az a „szükséges anakronizmus”, amely mellett Lukács György érvelt klasszikus szövegében, *A történelmi regényben* (1937 [1977]).¹⁹ Lukács megfogalmazásával élve a jelen történelme *A vidéki orvosban* különösen a napóleoni háborúk közelmúltjával és gazdasági aggo-

¹⁶ KARL MARX és FRIEDRICH ENGELS, *A Kommunista Párt Kiáltványa*, [ford. n.] (Budapest: Kossuth Kiadó, 1983), 59. [KARL MARX és FRIEDRICH ENGELS, *The Communist Manifesto* (London: Verso, 2016), 50.]

¹⁷ CHARLES RICHMOND és PAUL SMITH, *The Self-Fashioning of Disraeli, 1818–1851* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), doi: 10.1017/CBO9780511660313.

¹⁸ ROBERT O’KELL, „Past and Present: Young England and Industrial Medievalism”, *Victorian Review* 41, 1. sz. (2015): 9–14, doi: 10.1353/vcr.2016.0001.

¹⁹ LUKÁCS GYÖRGY, *A történelmi regény* (Budapest: Magvető Kiadó, 1977). [LUKÁCS GYÖRGY, *The Historical Novel*, ford. Hannah és Stanley MITCHELL (London: Merlin Press, 1962).]

dalmakkal kapcsolódik össze. Ez arról tanúskodik, hogy Balzac tiszttában volt az 1830-as forradalom utáni francia társadalom gyorsan változó szerkezetével. A forradalom tapintható közelsége, valamint Napóleon és a birodalom szimbolikus halála, amely Benassis halálával és Genestasnak a derék orvos eszményeihez való megtérésével kapcsolódik össze, megfeleltethető a kísérletnek, hogy történelemmé tegyék a jelenben ható közelmúltat. A *Sybil*-ben kifejtett nézetek, amelyek a chartizmus által kiváltott társadalmi forrongást a reformáció előtti korszakhoz való visszatéréssel kívánták megoldani, közvetlen kapcsolatba hozhatók Lukács történelmi regényről megfogalmazott gondolataival. Ugyanakkor a regény cselekménye szorosan kötődik kortárs eseményekhez, így a történelmi utalásokat közvetett módon retorikai érvekké változtatja, úgy írva újra a múltat, hogy az illeszkedjen a regény által képviselt politikai eszmékhez. Mindkét alkotásban található olyan, a fenti kérdésekre vonatkozó szöveghelyek, amelyek jól mutatják, hogy miként jutunk el cselekmény-elbeszélésektől, illetve helyszín- és kontextusleírásoktól politikai vitákhoz és történelmi eseményelbeszélésekig.

APASÁG, TÁRSADALMI NEM ÉS ÁLLÁSPONT-VÁLTOZTATÁS

Tökéletes példa erre Balzac regényében, amikor Genestas és Benassis ellátogatnak egy parasztyűlésre, ahol Napóleon katonai pályafutását idézik fel. A boryginói és a waterlooi csata kulcsfontosságú pillanatainak elbeszélése megszilárdítja a bajtársi kapcsolatot a történetmondó és hallgatósága között, akik, *avant tout* (mindenekelőtt), francia hazafiak. A regény kezdetén az orvos ellentmondást nem tűrő hangon párhuzamot von önmaga és Napóleon között:

A néppel szemben mindig csálhatatlannak kell lenni. A csálhatatlanság teremtette Napóleont, s istenné is tette volna, ha a világ nem hallja bukását Waterloonál. Mohamed a földkerekség harmadrészének elfoglalása után azért tudott vallást teremteni, mert elrejtette a világ elől halálának látványát. A községi bíróra és a hódítóra ugyanazon elvek érvényesek: a Nemzet és a Község egyazon fajta tartozik. A tömeg mindenütt egyforma.²⁰

Első lépése ez az útnak, mely során Benassis feltárja múltját, végül pedig halálakor örökségét a falura és a Sírásólányra hagyja, megalapozva hírnevét

²⁰ BALZAC, *A vidéki orvos*, 57–58. [BALZAC, *Le Médecin de campagne*, 109.]

a „haza atyjaként” (*pater patriae*) és fogadott „családfőként” (*pater familias*). A regény végéhez közeledve Benassis magányosan hal meg, mint ahogy, illendően egy vidéki polgármesterhez, magányosan is élt, ám ennél fontosabb, hogy életútjának és a parasztok érdekében végzett munkájának nagy titkát kizárólag Genestasszal osztja meg: az orvos saját törvénytelen gyermekének korai halála miatt határozta el, hogy vezeklésként a közjóért tevékenykedik majd. A nyilvános csallhatatlanságot illetően Benassis túlszárnyalja Napóleont, hiszen egyetlen ballépését elrejtí a közvélemény elől. Ennek a titoknak az ismerete készíti ugyanakkor Genestast arra, hogy átvegye Benassis világlátását és ő is feltárja kilétét újdonsült barátja előtt. Genestas a szöveg döntő részében a Bluteau név mögé rejtőzik, miközben arra igyekszik választ találni, hogy Benassis vajon a megfelelő ember-e arra, hogy rábízsa saját törvénytelen gyermeke, Adrien tuberkolózisának gyógyítását.

Rögtön világossá válik, hogy az apaság a regény központi kérdésköre, főleg helyettesítő vagy kizökkentett formájában: gyermekeket és egész közösségeket fogadnak örökbe olyan férfiak, akiknek nincs saját gyermekük, vagy haláleset (Benassis), vagy a haza iránti odaadás miatt (Genestas). Benassis szerepvállalását („Elhatároztam, hogy nevelni fogom ezt a vidéket, mint ahogy a tanító nevel egy gyermeket.”²¹) korábban értelmezték már a Rousseau *Emil, vagy a nevelésről* (1763 [1957]) című művében megfogalmazott nevelési program átültetéseként egy olyan kis vidéki közösség léptékére, amely mintaként szolgál a nemzet számára:

Amennyiben Balzac regénye egy tanítóról szól, akkor mindenképp az áthelyezett apaságról kell szólnia, és valóban ez is az üzenete. Politikai szinten természetesen megjelenik a forradalom utáni Franciaország király nélküli társadalma; ami viszont a személyes szintet illeti: két férfi egész életét azzal tölti, hogy a kezeik közül minduntalan kisikló apaságot hajszolják.²²

Paulson rousseau-i hatást kimutató gondolatmenete nyomán szembe kell néznünk a politika reprezentációjának egyik fontos balzaci aspektusával (ugyanaz később előkerül majd Disraelinél is): a politika erkölcsi dimenziójával.²³ Ez teszi lehetővé, hogy a cselekmény bizonyos szereplőknek az őket kö-

²¹ BALZAC, *A vidéki orvos*, 37. [BALZAC, *Le Médecin de campagne*, 84.]

²² William PAULSON, „Preceptors, Fathers, and Ideology: The Strange Narrative of Balzac's *Le médecin de campagne*”, *French Forum* 9, 1. sz. (1984): 19–32, 20.

²³ ANDRÉOLI, „Morale de la politique...”.

rülvevő társadalomban szerzett tapasztalatai körül forogjon. A személyes valóban politikaivá válik, Balzacnál elsősorban annak kapcsán, ami az apaságot, illetve a törvényesség–törvénytelenység kérdéseit illeti.

A realista regény központi témái ezek, főként az örökséggel mint cselekményalakító eszközzel való szoros kapcsolatuk miatt: „Mivel az örökség a tulajdon átruházását feltételezi, a regények a tulajdonjog mint eredendő jog gondolatát kérdőjelezik meg, ennek következményei pedig a személyes és a nemzeti hovatartozásra is kihatnak.”²⁴ A tanulmányban elemzett két regényhez hasonló szövegekben a nyílt politikai tartalom még relevánsabbá teszi az örökség és a törvényesség kérdését. Benassis (vagy miként a regény egy pontján hivatkoznak rá), a völgy Napóleonja azzal vezekel bűnéért, hogy törvénytelenül nemzett gyermeket, hogy a világ egy eldugott sarkának megreformálásának szenteli életét. Virágzó erdőgazdálkodást és fazekasipart teremt, biztosítja a közegészségügyet, ugyanakkor hallani sem akar az általános választójogról. A derék emberek biztosak lehetnek abban, hogy megöröklik a jó gazda által elért eredményeket és a tulajdonát, de be is kell érniük ennyivel.

A *Sybil*ben, miután Walter Gerard-t letartóztatják egy chartista találkozón, lánya megtér az Egremont-féle könyörületes konzervativizmushoz és elhatárolódik a radikális protoszocialista politikától. Edwards leírása nyomán úgy fogalmazhatunk, hogy ez a fordulópont a lány nézeteinek alakulásában. E fordulat nyíltan kiolvasható az apa és lánya között lezajlott beszélgetésből Walter börtönből való szabadulása után. Ebben az időszakban új sztrájkok és tüntetések kapnak erőre:

– Amikor nincs munka, a nép szenved – mondta Sybil. – Ez az egyetlen igazság, amelyet megtanultunk, és ez az igazság keserű.

– Lehetünk-e igazán szabadok szenvedés nélkül? – tűnődött Gerard.

– Vajon ölünkbe magától hullhat-e legnagyobb emberi áldás akár valami a gyümölcs, vagy megzabolázásra váró rohanó folyam? Nem, nem. Szenvednünk kell, de már bölcsőbbek vagyunk, mint hajdanán – nem fogunk összeesküvéseket szőni. Az az arisztokratáknak való, nem nemzeteknek.

– Ó, jaj! Nem látok mást, csak bánatot! – kiáltott fel elkeseredve Sybil.

– Nem tudom elhinni, hogy mindazok után, ami történt, ezek az emberek ismét megmozdulásokat fognak szervezni. Nem lehetséges, hogy minden viszontagság után, mindazok után, amit te, amit mi elszenved-

²⁴ Allan HEPBURN, szerk., *Troubled Legacies: Inheritance and Narrative* (Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2007), doi: 10.3138/9781442685079.

tünk, éppen te, az édesapám tanácsolod majd nekik azt, hogy szervezzenek megmozdulásokat.²⁵

Ez a jelenet előkészíti a következő, hagyományosabb értelemben vett fordulatot is, amely végképp megerősíti Sybil valódi származását. E fordulatot követően öröklí meg Sybil a Mowbray-kastélyt és annak birtokait, épp miután megrohamozta azt egy csapat éhes és elégedetlen munkásférfi és munkásnő. Miután saját bőrén tapasztalja meg a csöcselék erőszakosságát, Sybil ráébred, hogy nemcsak a megtorlástól való félelem tántorítja el attól, hogy jogokat követeljen a népnek, de a „népet” egyébként sem szabad idealizálni, lévén hajlamos a kellemetlen viselkedésre. Egremont már azóta szilárdan ezt az álláspontot képviselte, mióta a regény egy korábbi szakaszában ellátogatott Wodgate fiktív ipari településére:

Wodgate hatalmas, koszos külváros benyomását keltette. Ahogy haladtunk előre, magunk mögött hagyva a kis ütött-kopott bérházak hosszú sorát, ahol gyerekek civakodtak az út mentén, minden pillanatban arra számítottunk, hogy egy olyan utcán bukkanunk ki, és olyan épületekkel találjuk szembe magunkat, amelyek méretükben és kényelmükben megfelelnek a körülöttünk nyüzsgő és szorgoskodó lakosok jelentős számának. [...] Minden negyedik-ötödik ház után alig méternyi széles, mocsoktól feketéllő síkátorok nyíltak a főutcáról. [...] A munkával töltött napokon itt a kalapács és a reszelő hangja csengett szüntelenül az emberek fülében, miközben, amerre jártak, irtózatos csatornák, szennydombok és rothadó szennytócsák szegélyezték útjukat; a lepra és a pestis tározói voltak ezek, amelyeknek kigőzölgései elegendőek voltak ahhoz, hogy az egész királyság levegőjét beszennyezzék, és az országot lázzal és dögvésszel áraszták el.²⁶

Disraeli a féktelen iparosodás okozta erkölcsi károkat szembeállítja a reformációt megelőző, az angol történelem aranykoraként ábrázolt idősokkal. Véleménye szerint ez az aranykor a szegényeknek spirituális útmutatást és gazdasági támaszt nyújtó katolikus egyháznak volt köszönhető. Ennek a gondolatnak fontos szerepe volt Disraeli nézeteiben. A népesség növekedése és a városiasodás erkölcsi veszélyforrást jelentenek, főleg egy olyan világban, amelyben a társadalmi küldetést is vállaló lelki vezetés nem kap hatásos, intézményes

²⁵ DISRAELI, *Sybil, or the Two Nations*, 314.

²⁶ Uo., 142–143.

formát. Wodgate ékes példája ennek a folyamatnak, ez pedig leírásában is visszaköszön: „e helyet hajdanán Odin tiszteletére szentelték fel, és úgy tűnik, korokon át őrzi a pogány szellemiséget.”²⁷ Ahogyan a faluból hiányoznak a kereszténység üdvözítő alapelvei, istentelen vezetőit is egyfajta sátáni arisztokráciaként mutatják be; olyan uralkodókként, akikből hiányzik bármilyen erkölcsi alapelv, és egyetlen céljuk megőrizni saját hatalmukat a nép fölött.

A szegénység enyhítésének az uralkodó osztályokra háruló erkölcsi kötelessége összekapcsolódik Disraeli regényének nyelvi és kulturális szempontból legnagyobb hatású gondolatával, a „toryk egy nemzet” eszméjével (*One Nation Toryism*). A brit konzervatív ideológia szerint a jóakarátú uralkodó osztály igyekszik féken tartani a társadalmi viszályokat azáltal, hogy csökkenti a távolságot a gazdagok és a szegények között, akiknek az élete egyébként olyanannyira különbözik egymástól, hogy akár két különálló népként vagy nemzetként is tekinthetnénk rájuk. A regény leggyakrabban elemzett szakaszában jelenik meg legegységesebb formájában, hogy miként használható a múlt idealizálása a jelen problémáinak orvoslására. Egremont ellátogat a Marney Apátság romjaihoz, ahol először találkozik Sybil apjával, Walterrel és a lány kérőjével, a fiatal agitátor Morleyval, de nem tudja, valójában kik is ők. A következő szakaszban az idegen valójában Walter Gerard:

- A régi hitet siratja – suttogeta tiszteletteljesen Egremont.
- Ezt a kérdést én nem hitkérdésnek látom – mondta az idegen. – Nem vallással kapcsolatos problémaként, hanem jogi kérdésként tekintek rá: úgy is fogalmazhatnék, hogy a magánjog és közboldogság problémájaként. Maguk megváltoztathatták volna – ha úgy látják jónak – az apátok vallását, ahogyan a püspökök vallását is megváltoztatták, de ahhoz semmi joguk nem volt, hogy megfosszák az embereket tulajdonuktól, főleg nem olyan tulajdontól, amely az katolikusok igazgatása alatt olyan nagymértékben hozzájárult a közösség jólétéhez.²⁸

Disraeli támogatón, noha kissé kétértelmű módon viszonyult a katolicizmushoz. Jóindulatának oka, Walter Gerard beszédével ellentétben, nem vallási rokonszenv, hanem az intézménynek a közösség szolgálatában betöltött múltbeli szerepe volt.²⁹ Döntő jelentőségű azonban, hogy az egyházi földek

²⁷ Uo., 140.

²⁸ Uo., 58.

²⁹ Nils CLAUSSEN, „English Catholics and Roman Catholicism in Disraeli's Novels”, *Nineteenth-Century Fiction* 33, 4. sz. (1979): 454–474.

elkobzása megbocsáthatatlan támadás az 1789 utáni legszentebb konzervatív elv, a magántulajdonosok jogai ellen, beleértve azt a jogot, hogy tulajdonaikat utódaikra hagyják. Mindez akár megoldás is lehetne arra a központi jelentőségű társadalmi problémára, amit a *Sybil*-ben Morley vet fel:

- Két nemzet, amelyek között nincs érintkezés, nincs együttérzés; akik olyannyira nem ismerik egymás szokásait, gondolatait és érzéseit, mint-ha távoli vidékek lakói lennének, vagy nem ugyanazon a bolygón élnének; akiket máshogyan neveltek, mással etettek, és akikre más illem-szabályok és törvények vonatkoznak.
- Akikről beszélsz, azok... – motyogta tétován Egremont.
- A GAZDAGOK ÉS A SZEGÉNYEK.³⁰

Ez a megosztottság Balzac számára is központi probléma, amint azt Benassis is világossá teszi egyik beszédében:

- Ám ha egyrészt szigorú törvényeket óhajtok a tudatlan tömeg féken tartására – folytatta az orvos rövid szünet után –, másrészt, elképzelésem szerint, a társadalmi rendszer finom és alkalmas szövődékének lehetőségét kell nyújtania, hogy a tömegeből a felsőbb osztályokba emelkedhessék bárki, aki erre elegendő akaratot és képességet érez magában. [...] A társadalmi szerződés tehát, mely ezen az alapon nyugszik, örökké a vagyonosak megegyezése lesz a nincstelenek hátrányára.³¹

Az itt javasolt megoldás nagy vonalakban azt a helyzetet írja le, amely Franciaországban is megvalósult a választójog szerény mértékű kiterjesztése előtt: a vagyoni alapon korlátozó cenzusos választójogot. A választójog kiterjesztését a franciáknál a júliusi monarchia érte el 1831-ben, egy évvel Balzac *A vidéki orvos* című regényének megjelenése előtt, az Egyesült Királyságban pedig az 1832-es reformtörvény Charles Grey gróf Whig-kormányá alatt. A két regény megjelenése között eltelt tizenkét év alatt sok változással nézett szembe a La Manche-csatorna mindkét oldala. A Disraeli regényében megjelenő chartista mozgalomnak nevet adó *Népi Charta* (*People's Charter*) egyik kiemelt pontja az általános férfi választójog volt, amelyet Franciaországban 1848-ban, az Egyesült Királyságban pedig 1918-ban vezettek be. A jogokkal

³⁰ DISRAELI, *Sybil, or the Two Nations*, 59–60.

³¹ BALZAC, *A vidéki orvos*, 141–142. [BALZAC, *Le Médecin de campagne*, 211–212.]

rendelkezők között kötött paktum valóban sikeres volt abban, hogy a jogokkal nem rendelkezőket a társadalmi szerződés határain kívül tartsa.

Balzac regényében Benassis élete és főként halála olyan megoldással szolgál, amely enyhíti a szegények szenvedését: feladják minden igényüket a politikai hatalomra, Benassis pedig gondjaiba veszi őket és gyermekeiként fogadja örökbe a falut. A *Sybil*ben az örökség és a törvénytelenység problémái *deus ex machina* segítségével oldódnak meg: ebből a szempontból Disraeli regénye Balzac szövegéhez képest kevésbé találékonyan alakítja politikai programját cselekményes elbeszéléssé. Emellett ki kell emelnünk a folyamat társadalmi nemekkel összefüggő kérdéseit, hiszen a *Sybil*ben egy nő politikai véleménye változik meg. A korai viktoriánus kor regényei gyakran egy hősnő alakjában ábrázolták a társadalmi feszültségeket, ezzel kifejezve „Anglia helyzetét” („*Condition of England*”), mint például George Eliot *Felix Holt, a radikális* (1866) című regényében vagy Elisabeth Gaskell *Mary Barton* (1848), illetve *Észak és Dél* (1854–1855 [2007]) című műveiben. A *Sybil* is e jelenséget példázza:

Mindegyik regény eljátszik az erőszak lehetőségével, félig-meddig rokonszenvez is vele, majd a kritikus pillanatokban a női ártatlanság ábrázolásába menekül. A politikailag veszélyes férfit egy szexuálisan nem kihívó fiatal nőre cserélik le, a drasztikus változással fenyegető narratívát pedig megnyugtatóan statikusra.³²

Ahogy arra már Balzackal kapcsolatos bevezetőmben is rámutattam, az elbeszélés statikus jellege szintén ideológiai előfeltétele a Disraeli által támogatott utópikus programnak. A *Sybil* cselekményének központi jeleneteire jellemző erős melodramatikusság ellenére a szöveg a régi rend helyreállítására, nem pedig egy új létrehozására törekszik. E problémára mutat rá a *Kommunista kiáltvány*: az 1830–1840-es évek Angliájában és Franciaországában megjelenő társadalmi problémákra adott konzervatív válaszok, ha tényleg hatni akartak, nem támaszkodhattak csupán a nosztalgiára. Az irodalom volt az egyetlen terület, ahol a múlt felé fordulás még hatást válthatott ki, az elemzett regények esetében a politikai véleményváltozások dramatizálásával. A társadalmi nemek problémája ugyanolyan hangsúlyos a *Sybil*ben, mint az apaság kérdése *A vidéki orvosban*, hiszen a házasságtörténet szerkezete vezet el az örökséghez és a tulajdon átruházásához. *Sybil* kezdeti ragaszkodása a chartizmus progresszív ügyéhez és aktív szerepe a cselekmény előmozdításában

³² Ruth Bernard YEAZELL, „Why Political Novels Have Heroines: *Sybil*, *Mary Barton*, and *Felix Holt*”, *NOVEL: A Forum on Fiction* 18, 2. sz. (1985): 126–144, 127, doi: 10.2307/1345772.

– például amikor Egremont segítségét felhasználva szabadítja ki apját a börtönből – a gender- és osztálytudatos ágencia formájává válik:

Ezek a regények új társadalmi ágenseket képzelnek el oly módon, hogy a történelmi regényt és a nemzeti elbeszélést nemzeti házassági cselekménnyé dolgozzák át, miközben a nemzetek és kultúrák közötti konfliktus, majd megoldás narratíváját az osztályok közötti konfliktus és megoldás narratívájává alakítják.³³

Noha a különböző szereplők közötti viták hasonló mintázatot követnek, mint *A vidéki orvosban*, van egy jelenet, amely különösen jól illusztrálja a lényegi különbségeket. Walter Gerard Mr. Trafford, a jótékonykodó gyártulajdonos érdemeiről beszélget Stephen Morleyval, a forradalmi érzésű chartistával, nem mellesleg Egremont riválisával a Sybil szívéért vívott harcban. Morley így szól:

– De nem minden férfi fog úgy cselekedni, mint Mr. Trafford – ellenkezett Morley. – Ehhez olyan önfeláldozásra van szükség, amit nem várhatunk el, ami természetellenes. Nem az egyéni befolyás tudja megújítani a társadalmat, egy új elvnek kell újjáépítenie azt. Az Otthon lassan érvényét veszítő eszméje után siránkozik. [...] A haladás ellenállhatatlan törvénye megköveteli tőlünk, hogy egy másik eszmét alakítsunk ki. [...] Az Otthon barbár eszme; [...] amit mi akarunk, az a Közösség. – Ez mind nagyon dicséretes – nyugtázta Gerard –, és merem állítani, hogy igazad van, Stephen. De én szeretem saját kandallóm mellett kinyújtóztatni megfáradt tagjaim.³⁴

Morley olyan szereplő, aki Balzacnál nem tűnhetne fel. Ő a parasztságot bér munkásokká változtató agrárkapitalizmus két évszázad alatt kifejlődött formáján alapuló, az iparosodás fejlettebb fokán lévő társadalom és gazdaság terméke. Ebben az értelemben Morley az otthon eszménye ellen intézett támadása és a közösség elve melletti kiállása hadüzenet olyan polgári fogalmak ellen, mint a család, a tulajdon, illetve a tulajdon átruházása. Gerard ezt határozottan visszautasítja: a tűzhely, amely mellett melegedni szeretne, a „sajátja.” A politikai meggyőzés szintjén Morley kudarcot vall, hogy politikai vélemény-

³³ Chris R. Vanden BOSSCHE, *Reform Acts: Chartism, Social Agency, and the Victorian Novel, 1832–1867* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2014), 13.

³⁴ DISRAELI, *Sybil, or the Two Nations*, 139.

nye, a forradalmi kommunitarizmus mellé állítsa Walter Gerardot és lányát. Ami Sybil iránti szerelmét illeti, abban sem sikeresebb, nem tudja rábírní a lányt, hogy kérőként tekintsen rá, ellentétben Egremonttal, aki mindkét célt eléri. Sybil örökségének kérdése központi szerepet játszik a szerelmi háromszög megoldásában, és ebben ragadható meg a regény történelmi tétje: a Gerardok katolikusok, és Marney apátjaiként felhalmozott tulajdonukat a reformáció idején elkobozták, hogy ezzel alapozzák meg a Whig arisztokrácia vagyonát, amit Disraeli regényében (illetve a Parlament tagjaként a Képviselőházban) hevesen támadott. A premodern múlt esztétikai és erkölcsi vonzereje áthatja azokat a szakaszokat, amelyekben Sybil, Walter és Egremont (ez utóbbi rejtett személyazonossággal, hogy eltitkolja a kisajátítás kedvezményezettjeként kapott örökségét) ellátogatnak az apáság romjaihoz. Ezzel megalapozzák a két birtok örökségét és frigyét, a szerencsétlenségek árjának visszafordítását, ami nem más, mint a dolgok helyreállítása olyanokká, amilyeneknek lenniük kell.

Összegezve: a két regény új, konzervatív társadalmi szerződéseket javasol megoldásként a forradalmak és forrongások elhúzódó korszakára. A korra és a realizmus konvencióira jellemzően ez a megoldás szorosan kapcsolódik a tulajdon átruházásának kérdéséhez. Ami pedig a fordulat kérdését illeti: a szerencse vagy a körülmények okozta változásnál mélyebb változással találkozunk, módosul a szereplők véleménye a *status quó*ról, illetve a vagyon és a politikai jogok újraelosztását követelő politikai programokról. A cselekményt inkább eszmék, mint tettek szervezik, a fordulat pedig, Balzac és Disraeli konzervatív nézőpontja szerint, kizárólag az idealizált múlt helyreállítását jelentheti.

Fordította: *Tarnai Csillag*

A fordítást az eredetivel egybevetette: *Z. Varga Zoltán*